

Mr UROŠ NEDIMOVIĆ

International Review of Social History, volume
XVIII—1973. Parts 1-3, izdavač International
Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam

Internacionalni institut za socijalnu istoriju u Amsterdamu izdao je za 1973. godinu tri sveske Revije i svaka od njih tretira različitu problematiku iz svjetske socijalne istorije 19. i 20. vijeka. Pored te problematike, jedan broj članaka obrađuje istoriju laburističkog pokreta u Engleskoj, što je inače karakteristično za Reviju. Osim članaka, prva i druga sveska imaju rubriku **Dokumenti**, u kojoj takođe ima nekoliko priloženih arhivalija. Pošto su neki članci i dokumenti interesantni, daćemo kraći prikaz i osvrt na njih.

Prvi članak piše Bernard Barker, pomoćnik direktora škole drugog stupnja na »Askhe, s Haberdasher's školi« (u Estree-u, Herts. — Engleska). On je obradio socijalne i političke ideje laburističkih prvaka u Jorkširu (Anatomy of Reformism: The Social and Political Ideas of the Labour Leadership in Yorkshire). Esej obuhvata razdoblje od nekih 40 godina (1880—1920) razvitka socijalnih i političkih ideja među laburističkim prvacima u Jorkširu. Autor je ispitao socijalnu i političku pozadinu laburističkih lidera i implikacije njihovih ideja. Pri tome je istakao da su se među njima razlikovale dvije grupe: »stari« socijalisti, koji su bili aktivni u Nezavisnoj laburističkoj partiji (Independent Labour Party) od 80-ih godina 19. vijeka i bivši liberali koji su ušli u tu Partiju (1918) poslije kontakata sa laburističkim liderima u vrijeme kada se pokret mirno razvijao i otrežnjavao od liberalne politike. Pri tome su prikazani portreti i politički profili nekih lidera te Partije. Pisac članka konstatuje da

su marksisti i revolucionarne grupe igrali perifernu ulogu u političkom životu u to vrijeme. No ipak, neki od njih bili su i aktivni zagovornici revolucionarnih promjena. Između ostalih, autor je istakao Fred Šoua (Fred Schaw), koji je bio više nego prominentni marksista u Jorkširu. Bio je nacionalni predsjednik Britanske socijalističke partije (1918) i istovremeno jedan od osnivača Nacionalne egzekutive Komunističke partije. Svoju revolucionarnost F. Šou je ispoljavao pisanim člancima i govorima. Radovi toga markiste poslužili su kao osnova autoru članka za prikaz ličnosti iz socijalne istorije u Jorkširu.

Za ostale laburističke lidere autor podvlači da je u njihovim mišljenjima bilo intelektualnih preokupacija za marksizam, te evoluciju, ali revolucija nije bila za njih dovoljno ubjedljiva alternativa. Takođe je analizirao i neke njihove radove (Evolution of Modern Capitalism). U tom istorijskom razvitku laburističkog pokreta značajno mjesto zauzimala je laburistička partijska konferencija (juna 1918), na kojoj su registrovana zanimljivija istupanja socijalista. Primjetno je da su neki laburistički prvaci vjerovali da se obrazovanjem mogu postići socijalne reforme i izvjestan »politički aktivizam«.

Na kraju rada autor je obradio rad Laburističke partije u tom kraju i njenu politiku.

Drugi, dosta obiman rad objavio je Sándor Agócs, docent istorije na Vajne (Wayne) državnom univerzitetu u Detroitu. Cilj njegova izlaganje je da prikaže oživljavanje Neotomizma¹⁾ i italijanski katolički laburistički pokret krajem 19. vijeka (The Road of Charity Leads to the Picket Lines: The Neo-Thomastic Revival and the Italian Catholic Labor Movement). Osim literature, objavljene prije i poslije drugog svjetskog rata, pisac članka je svoje kazivanje bazirao na papinim enciklikama²⁾ i štampi krajem 19. i početkom 20 vijeka. Autor započinje izlaganje uvodnom misli da je jedan važan aspekt u evropskom intelektualnom životu krajem 19. vijeka bila pojava Neotomizma i izložio je neke filozofske poglede. Na to je nadovezao pokušaj katolicizma da okupi radnike i organizuje ih pod svojim uticajem. Tako su katoličke organizacije bile uhvatile korijena kod nekih radnika u Italiji. Autor je, kako sam kaže, pokušao da prezentira više aspekata konflikata između katoličkih ideala Neo-Tomasovaca i relacija italijanskog društva krajem 19. vijeka. Pri tome on izlaže promjenu oficijalne socijalne crkvene doktrine i kako je došlo do pritiska društvene realnosti na reakciju. Daljim arhivskim istraživanjem i kritičkim prilazom ovome problemu sa klasnog stanovišta neki stavovi ovog autora biće svakako podvrgnuti reviziji. Istoričari u Jugoslaviji, koji se bave izučavanjem politike katoličke crkve prema radničkom pokretu sa marksističkog stanovišta, krajem 19 i u 20. vijeku, mogu naći dosta podataka u ovome članku i povući komparacije o odnosu katoličke crkve u Italiji i Jugoslaviji prema radnicima. Karakteristično je npr. za katoličku crkvu u Kraljevini (SHS) Ju-

¹⁾ Neotomizam (neo-skolastika) je nastojanje takoličke crkve u 19. vijeku (pape Lava XIII—1879) da se vrati učenju Tome Akvinskog. Neotomizam je komponenta socijalnog katalicizma. Jedna od njegovih komponenata je i hrišćanski sindikalizam.

²⁾ Papina enciklika Rerum novarum s kraja 19. vijeka razvija temu o životu radnika.

goslaviji da je propovijedanjem »klasnog mira« što je provodeno u Jugoslavenskom strukovnom i Narodnom radničkom (Hrvatskom) savezu, nastojala odvući pažnju nekih radnika od klasne borbe.

Arhivska građa, štampa i literatura, omogućili su R. Binu (Bean), predavaču ekonomike na Univerzitetu u Liverpoolu (Liverpool) da rekonstruiše uzroke, tok i ishod štrajka dokera (1890) u Liverpoolu (The Liverpool Dock Strike of 1890). Taj članak je interesantan za istoričare koji se bave historijom sindikalnog pokreta.

Još jedan zanimljiv prilog iz Engleske historije 19. vijeka donosi članak Džems D. Janga (James D. Young), predavača historije na Univerzitetu u Sterlingu (Škotska). On je obradio uticaj američke demokratije na škotski laburistički pokret u drugoj polovini 19. vijeka (Changing Images of American Democracy and the Scottish Labour Movement). Arhivska građa, a više štampa i literatura, omogućili su autoru da prikaže Škotsku u srednjovjekovijansko doba (od polovine 19. vijeka). U tom društvu i sredini razvijao se laburistički pokret. Naravno, sve je to bilo ograničeno u praksi uslovima što ih je nametnuo industrijski kapitalizam. Sredinom 60-ih godina američka demokratija bila je laburističkom pokretu Škotske model demokratskog društva. Autor posebno naglašava da je krajem 60-ih i 70-ih godina pojačan uticaj američkih ideja na škotski laburistički pokret. Zatim ističe da je savez između liberala i laburista povećao društvenu stabilnost. Sve je to, opet, bilo prožeto vođenjem agitacije za agrarnu reformu na principu liberatlnog načela »laissez-faire«. Do 80-ih godina vidan je prodor američkih ideja i agitacije, što je u velikoj mjeri, po autorovom mišljenju, doprinijelo razvoju društvene svijesti u Glazgovu, Edinburgu, Šetlandu, Gorju a posebno u škotskim ugljenokopima.

Grafičkim tabelama, a na osnovu nekih dokumenata, N. L. Tranter, predavač historije na Univerzitetu u Sterlingu, prikazao je **Društvenu strukturu parohija (opština) u Bedfordšaju sredinom 19. vijeka. Kardingtonov izvještaj o popisu stanovništva iz 1851. godine** (The Social Structure of a Bedfordshire Parish in the Mid-Nineteenth Century. The Cardington Census Enumerators' Books, 1851).

Vidna su zanimanja američkih historičara za historiju internacionalâ. To se najbolje vidi po mnogim objavljenim knjigama i člancima u raznim časopisima (kao, npr., u ovoj Reviji). Preokupacija mnogih istraživača je Prva, Druga i Treća internacionala. Tako i redakcija ove Revije, ako se pogledaju ranija godišta, često ustupa svoje stranice člancima historičara-predavača, profesora univerziteta itd. I ovom prilikom u drugoj svesci objavio je članak Robert F. Viler (R. F. Wheeler), docent historije na Univerzitetu južne Kalifornije (Los Angeles). U njemu autor obrađuje ulogu Kurta Ajznera (K. Eisner)³ i opozicije u rekonstrukciji Internacionalne (The Failure of »Truth and Clarity« at Berne: Kurt Eisner,

³) Kurt Eisner, njemački političar (1867—1919). Za vrijeme prvog svjetskog rata stupio je u Socijaldemokratsku stranku i aktivno saradivao u štrajkovima radnika fabrika oružja (1918). Jedan je od lidera revolucije u Minhenu, koja je oborila bavarsku monarhiju. Tom prilikom postao je prvi bavarski republikanski ministar-predsjednik i opredijelio se za komunizam.

the Opposition and the Reconstruction of the Internacional). Odmah u početku članka autor ističe da se bolje shvati zašto je marksistički internacionalizam prihvatio one oblike što ih je istakao u revolucionarnoj epohi poslije prvog svjetskog rata. Autor dalje prikazuje neke momente iz historije Internationale. Zato se autor i prihvatio zadatka da se ponovo razmotri pitanje rada **Medunarodne radničke i socijalističke konferencije** u Bernu (26. I — 10. II 1919). Taj skup, po autorovom mišljenju, ne samo da je uticao na rekonstrukciju Druge internacionale nego je takođe imao odraza na stvaranje i razvoj Komunističke internacionale (KI). Prema autoru, teško je, dakle, shvatiti u potpunosti šta se desilo na toj konferenciji, ukoliko se ne prizna odlučujuća uloga u odlukama Kurta Ajznera s jedne i cimervaldske opozicije s druge strane. Svaka studija o toj konferenciji, uključujući i Arno Majersovu (Mayer's) **Mrtvorodena konferencija u Bernu** (Stillborn Berne Conference), nastojale su da potcijene vrijednost Ajznerovog uticaja i u velikoj mjeri su zanemarile postojanje cimervaldske opozicije. Zato je autor u ovome članku prikazao Ajznerovu ulogu u tim događajima, njegovu zakulisnu aktivnost i pokušaj uspostavljanja cimervaldskog pokreta tokom rada konferencije u Bernu. U svakom slučaju, sudbonosne odluke u Bernu, što su se pokazale na kraju bitnim za dalji tok razvitka Internationale, zasnivaju se po autorovom mišljenju, na aktivnosti K. Ajznera i relativnoj pasivnosti cimervaldske opozicije. Posebno je pisac članka potcrtao primjedbe K. Ajznera tokom rada konferencije i na kraju članka je priložio dvije njegove rezolucije i »Prvi paragraf«. To je Ajznera učinilo poznatim u Njemačkoj, a posebno njegovo priznanje o odgovornosti carske Njemačke za prvi svjetski rat. I njegovi komentari o ratnim zarobljenicima su ga još više popularisali. Tako je i povedena kampanja protiv njega u štampi zbog »njegovih izdajničkih primjedbi i napada« na Njemačku. To je autoru poslužilo kao zaključak da se svi, koji su vodili akciju protiv K. Ajznera, mogu smatrati odgovorni za njegovo ubistvo.

Ironično je, kaže autor članka, da Ajzner, kao nezavisni socijaldemokrata (USPD) nije bio delegat svoje Partije na Bernskoj konferenciji niti je prezentirao stanovište svoje Partije. Jedinu nezavisnu socijaldemokrata na Bernskoj konferenciji, koji je u priličnoj mjeri predstavljao mišljenje svoje partije, bio je J. Hercfeld (Hrzfeld), poslan na taj skup u Bern kao delegat male USPD organizacije u Meklenburgu.

Pitanje sudbine Marksove privatne biblioteke (Zum Schicksal der Marxschen Privatbibliothek) ispitao je Hans-Peter Harstick i na osnovu arhivske građe i literature u kraćem napisu prezentirao čitaocima šta se s njom desilo.

Još jedan prilog iz oblasti marksizma dao je Lavrense Kreder (Lawrence Krader, profesor etnologije na »Slobodnom Univerzitetu u Berlinu« pod naslovom: **Djela Marksa i Engelsa u komparativnoj etnologiji** (The Works of Marx and Engels in Ethnology Compared). To je ujedno i najobimniji rad u ovoj Reviji. U tri dijela autor je obradio: uvod — Marks i Engels u svojim generalnim relacijama, njihovi odnosi prema dijalektici prirodne i ljudske historije, djela Marksa i Engelsa u etnologiji, Marks o zakonima prirode itd.

Već smo ranije podvukli da je istorija engleskih laburista gotovo stalno prisutna na stranicama Revije. I ovom prilikom A. V. Purde (A. W. Purde), viši predavač komplemetarnih studija na Fakultetu umjetnosti i dizajna politehnike u Njukastlu (na Tajni) objavio je prilog: **Džordž Lanzberi i izbori u Midlzbrou 1906.** (George Lansbury and the Middlesbrough Election of 1906). Poenta i ovoga rada je na laburistima i njihovoj želji da na izborima istaknu socijalistu — kandidata i tako odnesu pobjedu. Pri tome je autor obradio rad Laburističkog reprezentativnog komiteta u okviru kojeg je djelovalo više samostalnih laburističkih grupa. Svoja razmatranja pisac je usmjerio na akciju tog Komiteta da okupi i objedini sinhrono djelovanje svih tih grupa u jednom pravcu.

Istorijom škotske Prohibicione partije (The Scottish Prohibition Party and the Millenium) bavi se Viliam Valker (William M. Walker), predavač moderne istorije na Univerzitetu u Dandiu (Dandee-Škotska). Ta partija je osnovana 1901. godine i, pored drugih njenih akcija, borila se za donošenje zakona o zabrani točenja alkohola.

Još jedan članak, koji se bavi istorijom s kraja 19. vijeka, zaslužuje našu pažnju. Docent istorije na Kalifornijskom državnom univerzitetu J. B. Brovn (Brown) ispitao je uzajamne odnose između alkoholizma i siromaštva u kasnoviktorijanskoj Engleskoj (The Pig or the Sty: Drink and Poverty in Late Victorian England). Autor je konstatovao da je bilo debata između socijalističkih i kapitalističkih stranaka u vezi s pitanjem osnovne odgovornosti kapitalističkog društva za moralnu degradaciju radničke klase. Autoru je za početak eseja kao moto poslužio izvještaj Kraljevske komisije za stambene probleme radničke klase (1884—1885) u kojem je postavljeno pitanje da li su prljavština i navike pijanstva »niže klase« uzrok ili posljedica života u pretrpanim zgradama? Kao karakteristiku engleskog društva u posljednjoj trećini 19. vijeka, autor navodi siromaštvo i alkoholizam. Pitanje pretjerane potrošnje alkohola uzbuđivalo je liberale i novostvorene socijalističke laburističke stranke, i to mnogo više nego konzervativno-unionističke. Zato su bile česte debate u svim društvenim forumima o životu i siromaštvu u kasnoviktorijanskoj Engleskoj. I laburisti i sindikati su interpretirali siromaštvo kao moralni pad i refleksije kapitalističkog društva. U svim tim debatama bilo je dosta mješavina evangelističkog morala koji je osuđivao pijančenje i prljavštinu među radnicima.

Iz istorije sindikalnog pokreta objavio je članak N. P. Hovard (Howard), predavač sociologije i industrijskih relacija na odjeljenju vanrednih studija Univerziteta u Šefildu pod naslovom: **Štrajkovi i obustava rada u industriji željeza i stvaranje Saveza radnika željezne industrije (1862—1869)** (The Strikes and Lockouts in the Iron Industry and the Formation of the Ironworkers' Unions, 1862—1869). U početku svoga eseja autor prikazuje bročanu skalu raznih radničkih udruženja, pri čemu posebno ističe 3 saveza radnika željezne industrije. Međutim, oni se nisu udružili sve do 1869. godine, ali i od tada su oblici udruženja bili nedovoljno čvrsti. Izvršni komitet tog Saveza insistirao je na donošenju svih odluka u pogledu vođenja taktike štrajkova. Autor je opisao gotovo sve ozbiljnije konflikte, vanjske i unutrašnje kroz koje

su prošli radnici željezne industrije u godinama stvaranja svojih organizacija i, na koncu, opisao je kako su gotovo bili eliminisani kao organizovan Savez. Napose je pisac tretirao sistem arbitraže i pomirenja, što je Savez prihvatio (1869) kao sredstvo svog opstanka. Na koncu su se savezi radnika željezne industrije priklonili odborima za arbitražu i pomirenje i tako su doprinijeli zamjeni tog Saveza novim Udruženjem radnika željezara i čeličana u Velikoj Britaniji. Borbe radnika željezne industrije bile su jedna od glavnih preokupacija Kraljevske komisije za sindikate (od 1867). Pri tome se autor kritički osvrće na shvatanje da je sistem ugovaranja među radnicima željezne industrije njihove saveze učinio ekskluzivnim.

Posljednji članak u Reviji je iz istorije laburističkog pokreta koji piše R. K. Grej (R. Q. Gray), predavač socijalne istorije i sociologije na Portsmautoj politehnici (Portsmouth). U njemu je obrađena »laburistička aristokratija« i klasni odnosi u drugoj polovini 19. vijeka u Edinburgu (Styles of Life, the »Labour Aristocracy« and Clase Relations in Later Nineteenth Century Edinburgh). Izučavanje »laburističke aristokratije« i britanske radničke klase od druge polovine, a posebno u trećoj četvrtini 19. vijeka, prisutno je gotovo stalno među istoričarima. Autor razmatra razlike unutar radničke klase i stvaranje raznih slojeva u njenim redovima. Pri tome posmatra kulturne i političke procese. Smisao svih izlaganja ovoga istraživača je da unutar radničke klase postoje razne slojevite kategorije na čijem čelu je »laburistička aristokratija«. Pomoću nekoliko preglednih tabela autor objašnjava svoje tvrdnje statističkim metodama.

Već smo istakli da redakcija Revije uobičava priložiti po nekoliko interesantnih dokumenata i uz prigodne komentare istoričara-istraživača upoznati čitaoce sa značenjem te građe za socijalnu istoriju. I ovom prilikom trojica autora objavili su nekoliko dokumenata.

Prvi dokument u svesci 1 prilaže Džordž Gervi (George Gervy), stručnjak za ekonomska pitanja u Banci federalnih rezervi u Nju Jarku s naslovom: **Albert Ajnštajn i Nobelova nagrada za mir Karlu Kautskom** (Albert Einstein and the Nobel Peace Prize for Karl Kautsky). Odmah u početku autor napisao nas upozna da je Karlo Kautski bio predložen 1938. godine za Nobelovu nagradu za mir, ali je Ajnštajn odbio da to podrži, jer je ovaj znameniti fizičar bio pacifista. To svoje neslaganje sa predlaganjem K. Kautskog izrazio je A. Ajnštajn u pismu dr Vladimiru Vojtinskom (Wladimiru Woytinskom) 27. VI 1938. godine a ono je objavljeno u Reviji in extenso i obrazloženo.

Druga dva dokumenta objavljuje R. H. Mak Nil (MacNeal), profesor istorije na Univerzitetu u Masačusetsu (Ahmerst) i odnose se na događaje u Rusiji poslije Lenjinove smrti: **Pismo Trockog Krupskoj (17. V 1927)** (A Letter from Trotsky to Krupskaya 17. May 1927). Uz ovo pismo je još jedno (odgovor Krupske) — parafrazirano. U samom početku autor obavještava čitaoce da odnosi između Trockog i Krupske nikada nisu bili prijateljski. Razvoj njihovih kontakata i odnosa autor napisao prati od početka ovoga vijeka do 1927. godine. Nakon završetka oktobarske revolucije, Krupska je prihvatila političko pomirenje Lenjina i

Trockog, ali je malo s njim kontaktirala. Na Trinaestom kongresu partije (22. V 1924) Krupska je dala podršku Trockom u borbi protiv antitrockističkih polemika trojke (Kamenjev, Staljin i Zinovjev). No, tek nakon formiranja udružene opozicije (sredinom 1926), koja je dovela u vezu Kamenjeva i Zinovjeva sa Trockim, i Krupska se njima pridružila. Međutim, to je bilo kratkog vijeka, jer ona već u novembru 1926. godine napušta tu grupu, o čemu je Krupska ćutala. Ovaj dokument (17. V 1927) govori da je njen položaj bio takav da je udružena opozicija mislila da će je pridobiti za sebe. Na kraju svoga izlaganja autor piše da je Krupska prekinula vezu sa opozicijom. Iz toga pisma se vide ideološke pozicije Trockog u tom kritičnom razvoju njegovih lutanja.

Pomenućemo još da je u drugoj svesci Revije jedno pismo priložio Hans-Jozes Štajnberg (H. Josef Steinberg), profesor istorije na Univerzitetu u Bremenu. Riječ je o zagubljenom pismu Fridriha Engelsa (1886) — Ernstu Belfortu Baksu (Bax) engleskom publicisti i političaru (1854—1926). Inače, H. J. Štajnberg se već godinama bavi izučavanjem istorije radničkog pokreta. Najprije je radio kao saradnik Istraživačkog Instituta Fridrih-Ebertove zadužbine u Bonu (Forschungs-institut Fridrih-Ebert-Stiftung), a posljednjih godina predaje istoriju na Univerzitetu u Bremenu. On je, inače, gotovo stalni gost septembarskih konferencija u Linciu (Linz) — Austrija, gdje se okupljaju istoričari i u vidu referata i diskusija iznose rezultate najnovijih svojih istraživanja iz istorije radničkog pokreta. Registrovana su i njegova istupanja i diskusije (1968. i 1971) na tim konferencijama.

Na kraju svake sveske Revija donosi najnoviju odbranu bibliografiju s područja socijalne istorije iz raznih zemalja i kontinenata. Svaka od bibliografskih jedinica propraćena je kratkim sadržajem knjiga.

*
* *
*

Za istraživače socijalne i istorije radničkog pokreta, kako raniji, tako i ovaj broj Revije, donose niz novih članaka i arhivskih dokumenata što su ih obradili ekonomisti, filozofi, istoričari i drugi stručnjaci sa raznih univerziteta i naučnih institucija. Sva ta problematika predstavlja nov doprinos rasvjetljavanju socijalnih problema i tema iz istorije radničkog pokreta. Na stranicama Revije malo je prisutna problematika iz istorije radničkog pokreta podunavsko-balkanskih zemalja. Isto tako i istorija Socijalističke radničke internacionale (poslije 1923), te organizacija pod njenim uticajem, istorija drugog svjetskog rata, radničkih pokreta mnogih evropskih zemalja itd. ne zauzima veći prostor u ovoj Reviji. To iznenađuje utoliko više kad se zna da Internacionalni institut za socijalnu istoriju u Amsterdamu ima arhivske građe iz te problematike i ona još ni do danas nije u dovoljnoj mjeri prezentirana javnosti ili, pak, obrađena od strane istoričara.